

Кобилянський Олександр

к.т.н., доцент кафедри менеджменту

будівництва, охорони праці і безпеки

життєдіяльності Вінницького

національного технічного університету

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТАМ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Порівнюються особливості викладання предмету «Безпека життєдіяльності» для економічних спеціальностей у вищих навчальних закладах. Розглядаються зміст і структура програми, особливості вивчення курсу студентами. Зроблений висновок про погіршення професійній підготовки фахівців економічної спрямованості і необхідності коригування програми викладання курсу БЖД.

Ключові слова: *безпека життєдіяльності, програма підготовки економістів.*

Сравниваются особенности преподавания предмета «Безопасность жизнедеятельности» для экономических специальностей в высших учебных заведениях. Рассматриваются содержание и структура программы, особенности изучения курса студентами. Сделанный вывод об ухудшении профессиональной подготовки специалистов экономической направленности и необходимости корректировки программы преподавания курса БЖД.

Ключевые слова: *безопасность жизнедеятельности, программа подготовки экономистов.*

The features of teaching of object are compared «Safety of vital functions» for economic specialties in higher educational establishments. Maintenance and program structure, features of study of course students, is examined. A conclusion is done about worsening professional preparation of specialists of economic orientation and necessity of adjustment of the program of teaching of course of

safety of vital functions.

Key words: *safety of vital functions, program of preparation of economists.*

Проблеми забезпечення безпеки життєдіяльності на тлі економічної кризи в Україні різко загострилися, її стан має сталі тенденції до погіршення. Актуальність сучасного стану безпеки життєдіяльності визначається трьома основними складовими: зростанням глобальних природних небезпек, спричинених порушенням екологічної рівноваги природного середовища; зростанням кількості техногенних небезпек (аварій і катастроф) під час взаємодії людини зі складними технічними системами; соціально-політичною напругою у суспільстві.

Від вирішення цих проблем залежить збереження відповідно до Конституції України найвищої соціальної цінності держави – людини, її здоров'я і життя. Держава як гарант безпеки життєдіяльності ініціює розробку та реалізацію механізму забезпечення прав громадян щодо формування умов досягнення безпеки та захисту від небезпек і загроз. На сучасному етапі розвитку цивілізації науково-технічний прогрес не тільки не гарантує безпеки людства, а його результати спричиняють виникнення надзвичайних ситуацій через антропогенний вплив на довкілля, недосконалість технологій та обладнання і суб'єктивний чинник виробництва. В умовах постійного зростання інтенсивності життєдіяльності людини, упровадження високих технологій та унікального обладнання зростає роль суб'єктивного чинника – сукупності психофізіологічних особливостей людини в оптимізації її взаємовідносин із середовищем перебування та сучасною виробничою і побутовою технікою [1].

Подолання кризи висуває принципово нові вимоги до вищої школи щодо розробки нових моделей управління і підготовки майбутніх керівників-професіоналів, здатних ефективно керувати різними галузями виробництва, безперервно навчаючись, оновлюючи свої знання, адаптуючись до ринкових умов.

Проблему підготовки кваліфікованих фахівців у галузі управління досліджують В. Єфремов, О. Кудрін, Т. Литвиненко, В. Маслова, В. Маслов, В. Олійник, Ю. Старостін та інші. Особливості підготовки фахівця-менеджера для різних галузей економіки і господарства знайшли відображення у працях В. Бондаря, Ю. Васильєва, Н. Коломинського,и В. Лазарєва, В. Лозниці, Ю. Мічуди, О. Наумова, Г. Нікіфорова, М. Поплавського, О. Романовського, Н. Селіверстової, В. Симонова, О. Скарня, В. Шаркунової, Г. Щокіна,

А. Файоля, Г. Юкла та ін.

У сучасних умовах, за відсутності достатньої практичної підготовки фахівців і життєвого досвіду, у зв'язку зі зростанням кількості небезпек у побуті, виробництві та довіллі, покращення підготовки майбутніх економістів у вирішенні цих проблем мало б відбуватися за рахунок удосконалення викладання дисциплін «Безпека життєдіяльності», «Основи охорони праці» тощо, тим більше, що для цих дисциплін, як і для економічних, характерні подібні загальнотеоретичні підходи. Проблеми підготовки фахівців з безпеки життєдіяльності досліджують Є. Желібо, В. Заплатинський, О. Запорожець, В. Зацарний, М. Ігнатович, Л. Сидорчук, В. Шиян та ін.

Мета статті – дослідити освітньо-професійні програми підготовки економістів у вищих навчальних закладах з курсу «Безпека життєдіяльності» на відповідність сучасним фаховим вимогам.

Навчання з питань безпечної життєдіяльності необхідно розглядати як формування гуманного світогляду, елементів техногенної екологічної культури, можливість встановлення гармонійних відносин між людиною, технікою і середовищем проживання, а також підвищення особистої відповідальності за збереження власного здоров'я та життя. Вирішення цих завдань можливе не стільки завдяки вирішенню технічних проблем безпечної діяльності, скільки від зміни поглядів людини на її життєві цінності [1, с. 28].

Доведено [2], що основна проблема безпечної життєдіяльності: чому люди, яким від народження притаманний інстинкт самозбереження, так часто стають винуватцями нещасних випадків? Поведінку людини у будь-якій ситуації, навіть небезпечній, через складний процес мотивації визначають її потреби. Відомий американський психолог А. Маслоу визначив основні потреби людини: фізіологічні та потреби у безпеці, які є первинними і повинні бути задоволені у першу чергу; соціальні, у визнанні та самовираженні, які є вторинними. Очевидно, що ступінь задоволення цих потреб зумовлює поведінку людини. При задоволенні потреб людина знаходиться у врівноваженому нервово-емоційному стані, який сприяє підвищенню рівня безпеки людини. Якщо потреби залишаються незадоволеними, то особа у пошуках шляхів її задоволення може втрачати контроль над своїми діями, що значно знижує рівень безпеки. Саме тому освіті з безпеки повинно приділятися стільки ж уваги, як і організації суспільства та виробництва зокрема.

З метою перевірки цих положень було проведено тестування студентів

IV курсу Вінницького національного технічного університету у 4 групах. Відомо, що ступінь задоволення будь-якої потреби залежить не тільки від власного бажання особи, а й від умов середовища, в якому вона перебуває, а саме: наскільки середовище перебування дозволяє особі задовольнити цю потребу. Згідно досліджень [1, с. 29] потреби у безпеці є найбільш незабезпеченими. Отримані результати тестування підтвердили ефективність викладання дисциплін циклу безпеки життєдіяльності. Ступінь задоволення основних потреб людини коливалася по групам у межах: фізіологічні (матеріальні) – 30–35, у безпеці – 43–75, соціальні – 22–65, у визнанні – 17–40, у самовираженні (самореалізації) – 25–39; середні значення відповідно: 35, 58, 48, 23, 30 %. Як видно із наведених даних потреби у безпеці у студентів IV курсу після вивчення дисципліни «Безпека життєдіяльності» є найбільш задоволеними (58%).

Промислову діяльність в Україні здійснюють понад 570 тисяч підприємств та установ, на яких залучено до роботи майже 13 млн. працівників. З метою підвищення рівня промислової безпеки в усіх галузях економіки України, у 2007 році проведено 2374 комплексні перевірки, понад 214 тис. обстежень підприємств. До адміністративної відповідальності за порушення вимог чинного законодавства з охорони праці та охорони надр притягнуто понад 106 тис. працівників, з яких більше ніж 25 тисяч – керівники підприємств. Сума штрафів склала понад 8,6 млн. грн, що на 16 % перевищує показник 2006 року.

Аналіз стану промислової безпеки свідчить, що в Україні у 2007 році загальний травматизм знижено на 4,2%, або на 800 випадків (у 2007 році травмовано 18192 особи, а у 2006 році – 18992 особи). Але смертельний травматизм у порівнянні з 2006 роком зріс на 9,2%, або на 99 нещасних випадків (на підприємствах України у 2007 році смертельно травмовано 1176 осіб, у 2006 році – 1077 осіб).

У 2007 році на 57,1% зросла кількість аварій на виробництві (у 2006 році сталося 7 аварій, а у 2007 – 11), внаслідок яких травмовано 308 осіб (у 2006 році – 24 особи), у т. ч. зі смертельним наслідком – 118 осіб (у 2006 році – 13 осіб). На шахті ім. Засядька, починаючи з 1999 року сталося 6 резонансних аварій, внаслідок яких травмовані 553 гірники, з них 244 – смертельно. Усього за цей час загинуло 280 шахтарів [3, с. 4–5].

Аналіз нещасних випадків щодо їхніх причин свідчить, що майже 66 % нещасних випадків зі смертельним наслідком сталося з організаційних причин, з технічних – 18,%, а з психофізіологічних – 16%.

Бюджет Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України на 2008 рік становив 4005 млн. грн. Він складається з видатків на профілактику нещасних випадків та професійних захворювань; на медичну, професійну і соціальну реабілітацію потерпілих на виробництві у розмірі 339,7 млн. грн. (8,5%); на відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок ушкодження здоров'я або в разі смерті – 3053,2 млн. грн. (76,2%); на організацію роботи Фонду та інші витрати – 612,5 млн. грн. (15,3%) [4, с. 41]. Усе це суттєво позначається на собівартості та конкурентоспроможності продукції.

У 2007 році сталося 64326 нещасних випадків не виробничого характеру зі смертельними наслідками, що на 661 випадок більше, ніж у 2006 році. Серед смертельно травмованих – 1505 дітей віком до 14 років, що на 19 більше ніж у минулому році [5, с. 47].

Факти аварійних подій, нещасних випадків, які нерідко мають летальні наслідки, свідчать, що суспільство на даному етапі зіткнулося з новою категорією завдань, вирішення яких виходить за межі окремої науки або галузі знань. Останнім часом все більше підприємств створюють інтегровані системи менеджменту, що зорієнтовані одночасно на всі види безпеки. Набуває розвитку тенденція інтеграції загальної системи менеджменту та елементів загального управління якістю, моделей досконалості. Такий підхід закріплюється національними стандартами України і реалізується в зарубіжних компаніях і на деяких вітчизняних підприємствах [6, с. 13].

Одним зі шляхів вирішення проблем безпеки життєдіяльності людини є формування нового мислення, що спрямоване на зміну підходів щодо визначення мети, шляхів і методів розвитку цивілізації як необхідного чинника виживання людства. Освіта та виховання у сфері безпеки життєдіяльності мають забезпечити формування цілісного знання і мислення, необхідних для прийняття обґрунтованих рішень на рівні людини, сім'ї, суспільства, держави.

Спільним наказом Міністра освіти і науки та Начальника штабу – заступника начальника ЦО України № 182/200 від 20 липня 1995 р. введена до навчальної програми усіх ВНЗ України обов'язкова дисципліна «Безпека життєдіяльності», яка складалася з двох частин: «БЖД» – для підготовки бакалаврів; «Цивільна оборона» – для підготовки фахівців і магістрів загальнотехнічних, будівельних, транспортних, економічних і подібних спеціальностей.

Міністр освіти і науки України затвердив навчальну програму

нормативної дисципліни для вищих закладів освіти «Основи охорони праці» 31 серпня 1997 року, «Безпека життєдіяльності» – 4 грудня 1998 року, «Охорона праці в галузі» – 2 серпня 1999 року. Програма дисципліни «Основи охорони праці» складається із чотирьох розділів: правові та організаційні питання охорони праці; основи фізіології, гігієни праці та виробничої санітарії; основи техніки безпеки; пожежна безпека, а дисципліни «Охорона праці в галузі» теж складається із чотирьох подібних до попередньої програми розділів: система управління охороною праці у галузі, її складові та функціонування; проблеми фізіології, гігієни праці та виробничої санітарії у галузі: стан умов праці, поліпшення стану виробничого середовища, зменшення важкості та напруженості трудового процесу; проблеми профілактики виробничого травматизму у галузі: травмонебезпечні виробничі фактори та стан виробничого травматизму, підвищення безпеки праці та профілактика виробничого травматизму; пожежна безпека у галузі.

В усіх вищезгаданих документах ці дисципліни існують як окремі незалежні дисципліни і послідовність їхнього викладання повинна бути саме така і її зміна є недоцільною.

Проблеми при викладанні БЖД виникають й через 15 років її появи у всіх ВНЗ України [7–9]. Відомо, що політику економічної підготовки фахівців в Україні визначають дві науково-методичних комісії, які розробили два стандарта освіти та дві освітньо-професійні програми підготовки фахівців з вищою освітою: напрям 0501 – «Економіка і підприємництво» – Київський національний економічний університет (КНЕУ) та напрям 0502 – «Менеджмент» – Київський національний торговельно-економічний університет (КНТЕУ).

Затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 06.06.02 № 330 освітньо-професійна програма підготовки бакалавра, спеціаліста і магістра КНЕУ застаріла і відповідала скасованій програмі з БЖД, яка була затверджена наказом № 182/200 у 1995 році. Ця освітньо-професійна програма передбачала вивчення дисципліни «Безпеки життєдіяльності» (1998 год. / 37 кред.) в циклі гуманітарної підготовки, дисциплін «Основи охорони праці» (54 год. / 1 кред.) та «Цивільна оборона» (54 год. / 1 кред.) в циклі природничо-наукової та загально-економічної підготовки (3996 год. / 74 кред.). Таким чином, частина навчального навантаження на вивчення цих дисциплін (162 год./ 3 кред.) складала 1,8% від загального навантаження (8856 год. / 164 кред.).

Затверджена наказом МОН України від 08.11.02 № 642 програма КНТЕУ, за якою здійснюється підготовка економістів у Вінницькому

національному технічному університеті (ВНТУ), повністю співпадає з програмою, затвердженою МОН України у 1998 році.

Наказом МОН України від 07.06.06 № 444 для напряму 0501 – «Економіка і підприємництво» було об'єднано три курси: «Охорона праці», «Безпека життєдіяльності» та «Цивільна оборона» на модульному принципі під єдиною назвою БЖД. Ця освітньо-професійна програма, за якою здійснюється підготовка економістів у Тернопільському національному економічному університеті (ТНЕУ), передбачає вивчення дисципліни «Безпека життєдіяльності» (144 год./4 кред.) в циклі гуманітарної підготовки (2160 год. / 60 кред.) і складає 1,7% від загального навантаження (8640 год. / 240 кред.). Дійсно ж в навчальному навантаженні за попередньою програмою на вивчення трьох окремих курсів виділялося 103 аудиторних години, а при вивченні курсу БЖД – лише 54 години, що майже вдвічі менше. У зв'язку з цим, більш ніж половину питань курсу треба планувати на самостійну роботу студента, що позначається на якості навчання.

Непогодженим є зміст курсу БЖД зі змістом курсу «Економічний ризик та методи його вимірювання», який викладається на III курсі, а дисципліна професійного спрямування «Економіка підприємства», в основу якої покладені питання ризикології та безпеки життєдіяльності, викладається на II курсі.

Про якість підготовки з безпеки життєдіяльності дають певне уявлення результати проведених досліджень у ВНТУ, де вивчення безпеки життєдіяльності здійснюється на IV курсі та у Вінницькому інституті економіки ТНЕУ, де ця дисципліна вивчається на I курсі. Експериментальні дослідження здійснювалися за планом «тільки після», у зв'язку з відсутністю суттєвої різниці між групами, що брали участь у дослідженні [10, с. 557]: викладання здійснював один викладач, рівень знань якого 89% студентів обох університетів оцінили як високий, а 11% – як достатній; практично на одному рівні були визначені знання, набуті студентами у школі (ВНТУ/ТНЕУ), у %: високі – 8/9; середні – 76/77; низькі – 16/14.

Рівень набутих знань у вищому навчальному закладі студенти оцінили наступним чином, у %: високий – 41/18; середній – 58/71; низький – 1/11.

Перевіримо, спираючись на отримані дані про набуті знання, висновок про кращу успішність студентів ВНТУ за статистичним χ^2 критерієм, який дорівнює 40,86.

Отримане нами значення набагато більше відповідного табличного значення 13,82 для $n - 1 = 2$ ступенів свободи (таблиця 33 [10, с. 572]) при

ймовірності допустимої помилки менше 0,1%. Таким чином, успішність студентів ВНТУ набагато вище з допустимою помилкою, що не перевищує 0,1%.

Відрізняються вимоги і до форм викладання матеріалу для покращення рівня знань, %: лекція – 15/29, розповідь – 27/33, лабораторно-практичне заняття – 12/6; бесіда – 13/20; дискусія – 33/12. Якщо бажаними формами подання матеріалів у студентів ТНЕУ переважно є їх малоінформативні форми: лекції, бесіди, розповіді, то у студентів ВНТУ – лабораторно-практичні заняття та дискусія, що свідчить про підвищення професійності студентів ВНТУ і можливості третини з них вільно спілкуватися з викладачем.

Про відсутність достатнього життєвого досвіду і професійної орієнтованості студентів ТНЕУ свідчать і наступні відповіді. Загальні потреби поглиблювати знання з безпеки життєдіяльності є високими (так – 83/71, ні – 4/4, важко відповісти – 13/25 %) і корелюють з потребами майбутньої професії у спеціальних знаннях з безпеки життєдіяльності (так – 85/70, ні – 2/9, важко відповісти – 13/21 %), але майже половина студентів ТНЕУ не розуміють як ці набуті знання постійно застосовуються як у побуті, так і під час навчання (так – 86/57, ні – 7/23, важко відповісти – 7/20 %).

Суперечності в постановці завдань, методів і форм навчання щодо забезпечення оволодіння основами наук про ризик і безпеку життєдіяльності можливо і потрібно вирішити на загальнодержавному рівні. Недосконалість програм підготовки студентів-економістів не дозволяє визначити і набути необхідні навички з безпечної життєдіяльності для їхньої практичної реалізації як у професійній діяльності, так і у побуті.

В подальших дослідженнях для покращення підготовки фахівців економічного спрямування необхідно відійти від традиційного методу скорочення аудиторного навантаження і збільшення самостійної підготовки, який реалізується на протязі останніх 10 років, до теоретично-обґрунтованого методу оптимізації навчального навантаження для студентів денної і заочної форми навчання з урахуванням змісту і часу викладання основних дисциплін професійного спрямування. Необхідним є коригування модульної програми підготовки з безпеки життєдіяльності для напрямку 0501 – «Економіка і підприємництво» у відповідності з вимогами програм нормативних дисциплін, які її складають.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Яремко З.М., Тимошук С.В., Третяк О.І. Психологічні аспекти забезпечення безпечної життєдіяльності З.М. Яремко, С.В. Тимошук, О.І. Третяк // Безпека життєдіяльності. – 2008. – № 7–8. – С. 28–29.
2. Котик М.А. Психология и безопасность / М.А. Котик – Таллинн: Валгус, 1989. – 448 с.
3. Про стан промислової безпеки в Україні у 2007 році // Безпека життєдіяльності. – 2008. – № 3–4. – С. 3–6.
4. Про основні показники бюджету фонду на 2008 рік // Охорона праці. – 2008. – № 8. – С. 41–42.
5. Жукова Л. Відомості про стан травматизму невиробничого характеру зі смертельними наслідками за 2007 р. порівняно з 2006 р. / Л. Жукова // Охорона праці. – 2008. – № 4. – С. 47.
6. Романчук А.О. Загальні принципи управління безпекою на підприємстві // Безпека життєдіяльності. – 2006. – № 4. – С. 12–14.
7. Зацарний В.В. Навчальна дисципліна «Безпека життєдіяльності»: становлення, розвиток та перспективи / В.В. Зацарний // Безпека життєдіяльності. – 2004. – № 8. – С. 16–20.
8. Кондрацька Г.Д. Особливості підготовки студентів до викладання безпеки життєдіяльності / Г.Д. Кондрацька // Безпека життєдіяльності. – 2007. – № 7. – С. 42–43.
9. Сидорчук Л.А. Методика навчання основ безпеки життєдіяльності / Л.А. Сидорчук // Безпека життєдіяльності. – 2004. – № 9 – С. 35–39.
10. Немов Р.С. Психология : учеб. для студентов высш. пед. учеб. Заведений : в 3 кн. / Р.С. Немов. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1998. – Кн. 3: Психодиагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики. – 632 с.